

Dragutin RASKOVIĆ, prof.
Osijek

UDK 373.3(497.5 Osijek)(091)

Povijest Njemačke pučke škole u Osijeku – Retfala 1816.-1945.

Napredak ljudske prosvjete postiže se samo naukovanjem i školovanjem. Shodno tomu, Austrijska vojna uprava osniva pukovnijske škole s njemačkim kao nastavnim jezikom. Uredba "Allgemeine Schulordnung" dala je temelje za nastanak Njemačkih pučkih škola u Austro-Ugarskoj monarhiji za potrebe djece njemačkih naseljenika. Prvi doseljenici na području Retfale, uglavnom svi rodnom iz Bavarske i Württemberga osnivaju 1816. prvu pučku školu u Retfali kao i za područje koloniziranih sela Josipovca i Kravice. Prvi učitelji su bili Anton Metz, Daniel Schönhof, Ferdinand Rössler i Josef Schneider. Nova školska zgrada Njemačke pučke škole je otvorena za učenike 1912. godine. Udžbenici za učenike Njemačke pučke škole su bili: Erstes Lesebuch nach der Fibel für den I. Jahrgang der Volksschule mit der Deutschen Unterrichtssprache kao i Rechenübungen für III. und IV. Klasse der Volksschule. Njemačke učiteljice su bile u međuratnom razdoblju Rosalia Penz i Theresia Seitz predavajući u tri odjeljenja Njemačke pučke škole. Brojno stanje njemačkih učenika do 1940. godine iznosi 25 (izjašnjeni kao Nijemci po nacionalnosti). Godine 1940. izjašnjava se oko 90 učenika njemačkog podrijetla da su Nijemci i žele upis u Njemačka odjeljenja s njemačkim nastavnim jezikom. Tijekom Drugog svjetskog rata njemačke školske vlasti zabranjuju njemačkoj djeci upis u hrvatske škole. Isto tako, prosvjetne vlasti NDH zabranjuju upis njemačke djece u hrvatske škole, ako su njihovi roditelji članovi Kulturbunda. 1943. godine škola prestaje s radom zbog useljenja odreda njemačke vojske u školsku zgradu. Godine 1944. zbog iseljavanja njemačkog pučanstva iz Retfale i odlaska s njemačkom vojskom, njemačka pučka škola prestaje s radom.

UVOD

Napredak ljudske prosvjete postizao se samo naobrazbom, naukovanjem i školovanjem. Shodno tomu, škola i knjiga jesu i bile su od davnina najmoćnije sredstvo obrazovanja svakog naroda, bilo da je bio većinski ili manjinski unutar većinskog. Neosporno je da su prvi pioniri prosvjete i školstva kod mnogih naroda bili svećenici. Za obavljanje službe Božje u crkvi morali su se svećenici služiti crkvenim knjigama koje su morali znati i čitati kao i prepisivati. Podrazumijeva se da su isprva postojale neke vrste škola uz župne crkve. Primjerice, izvori carigradskog Sabora iz godine 681. su tražili od svakog župnika da otvori školu za mladež svoje župe. Papa Grgur Veliki osnovao je tzv. pjevačke škole gdje se učilo crkveno pjevanje. Veliki njemački car Karlo Veliki smatra se zaslužnim za otvaranje crkvenih škola u svrhu obrazovanja mladeži u svoje vrijeme. Župne škole kao i samostanske škole podučavale su čitanje i pisanje u samostanima i to na latinskom jeziku. U 18. stoljeću austrijska je vojna uprava pod zapovjedništvom njemačkog generala Mercya godine 1755. počela uvoditi u Slavonsko-Srijemskoj pokrajini njemačke škole. Stupanjem na snagu "Allgemeine Schulordnung"- a iz 1744.godine (opća odredba o školi) za vrijeme vladavine carice Marije Terezije propisalo je vojno zapovjedništvo u Osijeku zapovjedi od 13.11.1778. godine da se pri svakoj pukovnijskoj školi namjesti učitelj koji će poučavati u njemačkom jeziku, zemljopisu i povijesti kao i nadzirati trivijalne učitelje dotične pukovnije.

Anton Cuvaj zabilježio je u knjizi "Građa za povijest školstva" (knjiga 1. strana 521): "U zemljama Austro-Ugarske krune živjelo je uglavnom sedam naroda: Nijemci, Mađari, Hrvati, Slovaci, Ruteni, Srbi, Rumunji bez da se računaju Židovi i Romi". U državnoj upravi sve više se upotrebljava njemački jezik umjesto latinski, a kojim se služila i vladajuća dinastija. Određeno je propisima da se osnuju posebne "Narodnosne škole" na dotičnim materinskim jezicima. Uvažavala se i okolnost da u krajevima gdje pojedini narodi izmiješano međusobno žive i gdje se djeca sa lakoćom poslužuju s više stranih jezika što narodnosne škole uzimaju u obzir. Ukratko "Allgemeine Schulordnung" (opća odredba o školi) je bio temelj za osnivanje Njemačke pučke škole u Retfali.

Prvi stanovnici Retfale su bili uglavnom Mađari koji su živjeli zapadno od Osijeka u naselju nazvano Revfalva (rev-skela). Poradi čestih poplava Drave nastao je uskoro oko spomenutog naselja veliki rit pa se naselje prozvalo Retfala-ritsko selo (Njemački Rieddorf).

Po usmenoj predaji barun A. Pejacsević pozvao je Nijemce iz Bavarske i Württemberga da presele na njegovo vlastelinstvo kao poljoprivredni radnici. Oko godine 1790. naselili su se Nijemci iz Bavarske i Württemberga u ulici pokraj glavne ceste (danas se zove Strossmayerova ulica) uglavnom rimokatoličke vjeroispovijesti. Prema sjećanju Martina Hellera najstarije njemačke obitelji, a sigurno i prve u

Njemačkoj Retfali bile su: Bader Geoga, Rahl Jakoba, Zipfler Johana te porodice Walter, Keimer, Freimuth, Haas, Schönhof, Streibel i Eigenblut.

Marljivim radom naseljeni Nijemci su postali vlasnici na koloniziranoj zemlji – primjerice kolonizirano je selo Kravice. Slično je i selo Josipovac naseljeno njemačkim pučanstvom zaslugom baruna J. Prandaua. Naselje se prozvalo Njemačkom Retfalom, tj. ulice pokraj glavne ceste (Strossmayerova ulica). Po izvoru “Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije” autora Antona Cuvaja govoreći o pučkim školama od 1740. spominje se da je u Njemačkoj Retfali navodno osnovana pučka škola već 1750. godine. No dotična škola se ne spominje u općem popisu pučkih škola iz godine 1770. pa je moguće da nije možda ni postojala. Prema izvorima godine 1812. privremeni učitelj izučeni gimazijalac Anton Metz je po dogovoru općinara podučavao njemačku djecu u čitanju i računanju i to na njemačkom jeziku. Podučavao je 15 đaka. Plaća mu je bila od svakog đaka po 15 novčića mjesečno. 1816. godine mještani Nijemci odlučili su sagraditi školu. Školska zgrada je imala školsku sobu i stan za učitelja. Prvi stalni pravi učitelj Njemačke pučke škole je bio Daniel Schönhof rođen u Novom Selu u Bačkoj. Godišnja plaća je iznosila 20 forinti, 13 mjera žita, 4 hvata drva i od svakog đaka mjesečno po 6 novčića. Đaka je bilo 20-30, a nadzor škole je vršio duhovni red njemačkih Kapucina iz Osijeka. Naslijedio ga je učitelj Ferdinand Rössler. Učilo se čitati, pisati, računati, a djevojčice su učile i ručni rad. 1834. godine nastupio je u službu kao učitelj Josef Schneider rodnom iz Moissza (Mađarska). Ukupno je bilo 50 đaka. Godine 1850. imenovan je učiteljem Michael Freuermuth iz Njemačke Retfale. Školu je polazilo 50-60 djece. Godine 1854. imenovan je novi učitelj Josef Schönhof rodnom iz Bone (Mađarska) i nastava se odvijala samo na njemačkom jeziku. Do godine 1875. škola je imala jednog učitelja, a obučavalo se u tri razreda. Godine 1877.-1878. škola je podijeljena u dvije samostalne škole - mušku i žensku svaka sa četiri razreda. Nastava se održavala u obje pučke škole u Njemačkoj Retfali na nastavnom njemačkom jeziku i to u unajmljenoj zgradi.

Novčani dodaci za učitelje njemačke škole iznosili su 52 forinte. Povjerenstva vlasti su razmatrala dodjelu prostora za izgradnju nove pučke škole u Njemačkoj Retfali. 1908. godine vođena je rasprava za gradnju nove školske zgrade. 1912. godine obavljena je po završenoj izgradnji svečana posveta nove školske zgrade u nazočnosti Josefa Anschaua, Županijskog školskog nadzornika, Paula Vasarhelija, župnika reformirane crkve iz Retfale i Leonarda Fichtnera, ravnajućeg učitelja iz Osijeka. Poslije prvog Svjetskog rata 1918. godine načinjena je eksproprijacija zemljišta za njemačku školu u Retfali iz posjeda Elmy Franziske Aldringen tj. 16 kat. jutara.

Povećanjem broja učenika škola se proširila. Školske godine 1922.-1923. proširena je škola na tri odjela. Novi školski zakon omogućio je Njemačkoj narodnoj skupini stvaranje odjela sa njemačkim nastavnim jezikom. Odobren je i školski udžbenik za njemački nastavni jezik na osnovnoj školi. Naslov knjige je glasio: “Erstes Lesebuch nach der Fibel für den I Jahrgang der Volksschule mit der Deutschen

Unterrichtssprache” (štivo kao priručnik za prvo godište osnovne škole sa njemačkim nastavnim jezikom).

Godine 1931. Ministarstvo prosvjete je odredilo za rad u njemačkom odjeljenju učiteljicu Penz Rozaliju i inače učiteljicu pučke škole u Retfali. Neki upisani učenici njemačkog odjeljenja su bili primjerice školske godine 1931.-1932. slijedeći: Erhardt Josef, Kirbeier Anton, Pilgermeier Stefan, Seider Karl, Penz Stefan, Reisz Georg i Gelli Matilda.

No dosta učenika po podrijetlu njemačke narodnosti koji se nisu izjasnili da su Nijemci nego su se vodili kao Hrvati, bili su učenici većinskih hrvatskih odjeljenja pučke škole u Retfali. Primjerice Reiter Franz (Franjo), Walter Josef (Josip), Binder Georg (Đuro), Kirchbauer Stefan (Stjepan), Fischer Johann (Ivan) i Higi Elisabeth (Elizabeta). Neki upisani đaci u njemačko odjeljenje školske godine 1932.-1933. su bili primjerice: Schreier Theresia, Mendler Franz, Deny Jakob, Eugen Kisch, Gelli Stefan, Krepp Theresia.

Školske godine koja je spomenuta i upraviteljica Njemačke pučke škole tj. njemačkih odjeljenja je potvrđena gore spomenuta Rozalia Penz. Statistički po vjeroispovijesti je bilo 64 đaka evangeličke augsburške vjeroispovijedi dok su ostali bili rimokatoličke. Broj njemačkih đaka je iznosio 25 jer se mnogi đaci, iako su bili njemačke nacionalnosti, nisu izjašnjavali kao Nijemci. Po njemačkom podrijetlu postojalo je 104 đaka na cijeloj školi - mađarske nacionalnosti 49, a hrvatske nacionalnosti iz većinskih odjeljenja oko 218.

Glede brojnosti pučanstva u Retfali u brojkama ukupno je bilo 4000 žitelja, žitelja njemačke nacionalnosti bilo je 1500 (mađarske nacionalnosti primjerice 557 ostalih 2563 Hrvati i Srbi). Školske godine 1937.-1938. brojno stanje đaka koji su se izjasnili da su njemačke narodnosti i koji su pohađali Njemačko odjeljenje pučke škole iznosilo je 23 ostali đaci su se izjasnili, iako su bili njemačkog podrijetla, kao Hrvati. Prvi razred je pohađalo 8 đaka njemačke narodnosti, drugi razred 3 đaka, treći razred 4 đaka i četvrti razred 8 đaka. Primjerice neki učenici Njemačkog odjeljenja te školske godine su bili: Feld Johann, Keller Josef, Unfetter Stefan, Berger Elisabeth, Janz Paul, Stoll Michael, Müller Viktor.

Nastavu na njemačkom jeziku je držala učiteljica Seitz Theresia učiteljica sa većinskih hrvatskih odjeljenja Državne narodne pučke škole u Retfali.

Udžbenik za nastavu na njemačkom jeziku autora Flere Paula je bio i Rechenübungen für III und IV Klasse der Volksschule (aritmetičke vježbe za treći i četvrti razred pučke škole). Odjeljenje Njemačke pučke škole je surađivalo tih godina i s Njemačkim kulturnim društvom Njemačke narodne skupine “Kulturbund” iz Osijeka.

Navodimo i neke čak Njemačke narodnosti koji su školske godine 1938.-1939. završile osnovnu školu: Oberiter Franz, Senhof Stefan, Weinreich Paul, Friedrich Maria, Albrecht Franz, Higi Georg, Poth Peter, Böhm Mathilda, Lang Georg. Ukupno je bilo 48 đaka njemačke nacionalnosti (muških 23, ženskih 25), a protestantsko-evangeličke vjere 38 učenika. Roditelji, odbornici i članovi Njemačke narodne skupine u sastavu: Eugen Schwartz, Michael Ruppert i Stefan Stoll zamolbom banu Banovine Hrvatske shodno zakonu o narodnim školama zatražili su da se otvori i treći odjel s njemačkom nastavnim jezikom za učenike njemačke narodnosti.

Vjerojatno stjecajem i političkih okolnosti koje su se dešavale u Europi kao i predstojeći ratni sukob započet prekrajanjem Europe od strane III. Reicha (Njemačke) dosta učenika njemačke nacionalnosti koji se nisu do tada izjašnjavali da su Nijemci izjavom upraviteljstvu Državne narodne pučke škole u Retfali su se izjasnili da su Nijemci i tražili upis u odjel s njemačkim nastavnim jezikom. Možda je to bio i pritisak ondašnjeg Kulturbunda koji je bio podosta pod utjecajem i pritiskom tadašnje službene politike (spram njemačke manjine van Njemačke) III. Reicha. Neki od učenika njemačke narodnosti koji su se izjasnili da su Nijemci i koji su zatražili upis u Njemačko odjeljenje su sljedeći: Meier Johann, Bader Rosalia, Gelli Ana, Topler Vladimir (mješoviti brak), Schram Margaretha, Tex Johann, Heil Helena, Higi Georg, Fischer Nicholas, Pochl Franz, Flatcher Maria, Deny Josef, Rupert Andreas, Piegel Anton, Franck Engelbert i Fury Maria. Uskoro je banska vlast tj. odjel za prosvjetu dostavila odluku mjesnom školskom odboru Retfala predmet otvaranja više odjela s njemačkim nastavnim jezikom na Narodnoj školi. Zaprimio ga je 4.12.1940. godine ravnatelj Državne narodne pučke škole (s većinskim hrvatskim odjeljenjima) Dragutin Rasković. Dopis banske vlasti govori o upisu manjinske (njemačke) djece u višu narodnu školu. Statistički, u školskoj godini 1940.-1941. ukupno je bilo 118 učenika njemačke narodnosti. Isto tako, po nacionalnom opredjeljenju izraženom u priloženim izjavama, učenika njemačke nacionalnosti je bilo ukupno 118. Po vjerskom opredjeljenju njemačkih učenika protestanata (evangelika) bilo je ukupno 39 (muških 22 ženskih 17), rimokatolika 79 i jedan nastavnik evangeličke vjeroispovijesti.

Školska godina 1940.-1941. bila je burna političkim i ratnim zbivanjima na ovim prostorima i stvaranjem nove ratne države Nezavisne Države Hrvatske. Bivša državna narodna škola dobila je naziv "Državna mješovita pučka škola u Retfali". U novoj školi su se od postojeća tri odjeljenja formirala četiri odjeljenja njemačke pučke škole za učenike njemačke narodnosti, a koja su nastavila s radom u novonastaloj situaciji. Tri člana nastavnog osoblja s većinskih hrvatskih odjeljenja iste škole prešla su opet u službu u četiri njemačka odjeljenja pučke škole i to su bile učiteljica Seitz Theresia i Pentz Rosalia, njemačke učiteljice iz vremena između dva svjetska rata kojima se pridružuje i učitelj Romaj Karlo. Dotična učiteljica Seitz Theresia je i službenim rješenjem Ministarstva nastave od 10.12.1941. godine premještena na Njemačku školu u Retfali. No ubrzo je uočen i problem upisa djece iz hrvatskih pučkih škola u

njemačku školu. Primjerice, ravnatelj Državne mješovite pučke škole (D. Rasković) upitao je Ministarstvo narodne prosvjete što učiniti kada učenici hrvatskih škola po želji roditelja nastoje prijeći u njemačku pučku školu i smiju li ravnajući učitelji njemačkih škola tu djecu upisati. Naime, Ministarstvo prosvjete Nezavisne Države Hrvatske je načelno zabranjivalo upis njemačke djece u hrvatske pučke škole pa tako i u Retfali. Isto Ministarstvo donosi odluku da se djeca njemačke narodnosti tj. pripadnici Njemačke narodne skupine ne mogu upisivati u hrvatske škole (izdano 18.01.1943. godine). Iako se neki đaci njemačke narodnosti nisu izjasnili kao Nijemci iz tko zna kojih razloga pa su se upisali u hrvatska odjeljenja Državne pučke škole, dopisom uredu za školstvo je vodstvo Njemačke narodne skupine (Kulturbund) u NDH ustvrdilo da ravnatelji hrvatskih škola unatoč zakonskoj odredbi primaju na upis njemačku djecu iako su za to po njima nadležni njemački školski nadzornici kao i ured za Njemačko školstvo. Vodstvo je upozoravalo ravnatelje hrvatskih škola da zabrane njemačkoj djeci pohađanje hrvatskih škola. Ravnateljstvo Državne mješovite pučke škole u odgovoru je objasnilo glede upisa djece njemačke narodnosti u hrvatske škole da hrvatske školske vlasti nisu znale koja su djeca bila pripadnici Njemačke narodne skupine. Ako su roditelji te djece svjesni članovi Njemačke narodne skupine neka svoju djecu upišu u njemačke pučke škole.

Vjersku obuku na njemačkoj pučkoj školi je obavljao vjeroučitelj Arpad Spaniel, bivši vjerski učitelj Helvetsko reformirane vjeroispovijedi za njemačke učenike reformirane vjere kao i Anton Walter, vjeroučitelj senior iz Osijeka koji je po zakonu o vjerskoj obuci od 23.09.1933. godine, a po prijedlogu Biskupskog ureda njemačke Evangeličke crkve u NDH vršio pregled obuke Evangeličkog vjeronauka u njemačkim pučkim školama.

Stjecajem ratnih okolnosti, ratne školske godine 1943. povjerenstvo za škole je predvidjelo školsku zgradu Državne pučke škole za vojne potrebe njemačke vojske pa je nastava koncem svibnja 1943. godine prestala s radom. Ukupni broj učenika koji su pohađali Njemačku pučku školu do kraja školske godine 1943. je iznosio 88 učenika.

U jesen školske godine 1944. odnosno u studenom mjesecu dokinuta je u radu Njemačka pučka škola zbog iseljenja stanovnika njemačke narodnosti iz Retfale, a koji su se s njemačkom vojskom povukli pred partizanima i skoro nastupajućim Rusima prema Njemačkoj. Ostalo je još ipak neiseljene njemačke djece. Time je definitivno prestala sa radom Njemačka pučka škola u Retfali. Imovina Njemačke škole se nalazila u bivšem Njemačkom domu u Retfali, no kako je imovina za školu dobivena od Hrvatske pučke škole tražilo se preuzimanje školske imovine za imenovanu Hrvatsku pučku školu.

Literatura – izvori:

Arhivska građa HR DA OS 186 Državna osnovna škola. Državna mješovita pučka škola knjiga 44,45 KT 1931-1935/1936-1940 KT 1941-1944

Anton Cuvaj - građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije.

Izješća XV upravnog odbora Županije Virovitičke 1889-1890 / 1892-1898 / 1912.

Geschichte der Deutschen Volksschule in Osijek - Retfala 1816-1945

Zusammenfassung

Den Fortschritt der menschlichen Bildung erreicht man nur durch Lernen und Bildung. Demgemäß gründet die österreichische Militärverwaltung Regimentsschulen mit Deutsch als Lehrsprache. Die Verordnung "Allgemeine Schulordnung" gab die Grundlage zur Entstehung der Deutschen Volksschulen in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für den Bedarf der Kinder deutscher Ansiedler. Die ersten Ansiedler aus dem Gebiete der Retfala, meistens alle aus Bayern und Württemberg, gründen 1816 die erste Volksschule in Retfala sowie auch für das Gebiet der kolonisierten Dörfer Josipovac und Kravice. Die ersten Lehrer waren Anton Metz, Daniel Schönhof, Ferdinand Rössler und Josef Schneider. Das neue Schulgebäude der Deutschen Volksschule wurde 1912 für die Schüler eröffnet. Die Lehrbücher für die Schüler der Deutschen Volksschule waren: Erstes Lesebuch nach der Fibel für den I. Jahrgang der Volksschule mit der Deutschen Unterrichtssprache sowie auch Rechenübungen für III. und IV. Klasse der Volksschule. Deutsche Lehrerinnen in der Zwischenkriegszeit waren Rosalia Penz und Theresia Seitz, die in drei Klassen der Deutschen Volksschule unterrichteten. Die Anzahl der deutschen Schülern war bis 1940 25 (die sich als Deutsche deklarierten). Im Jahre 1940 erklärten ungefähr 90 Schüler deutschen Stammes sie seien Deutsche und wollen eine Immatrikulation in die deutschen Klassen mit deutscher Unterrichtssprache. Während des 2. Weltkrieges verbietet die deutsche Schulverwaltung den deutschen Kindern die Immatrikulierung in kroatische Schulen. Ebenso verbietet die Schulverwaltung des Unabhängigen Staates Kroatien die Immatrikulierung der deutschen Kinder in kroatische Schulen, wenn deren Eltern Kulturbundmitglieder sind. 1943 endet die Tätigkeit der Schule wegen dem Einzug einer Einheit deutschen Militärs in das Schulgebäude. 1944 hört die Tätigkeit der Deutschen Volksschule wegen Aussiedlung der deutschen Bevölkerung aus Retfala und Abzug mit dem deutschen Militär endgültig auf.